

Sociologie I

Jiří Boháček

Edice učebních textů

 VŠEM
VYSOKÁ
ŠKOLA
EKONOMIE
A MANAGEMENTU

Sociologie I

Sociologie I

Mgr. Jiří Boháček, Dr.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu, 2015

Vydání druhé. Všechna práva vyhrazena.

ISBN: 978-80-87839-60-7

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována ani šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

PŘEDMLUVA	7
KAPITOLA 1: PŘEDMĚT SOCIOLOGIE	10
1.1 Historické a společenské podmínky vzniku sociologie	11
1.2 Pojem a předmět sociologie	11
1.3 Sociologická paradigmatata a směry	12
1.4 Základní spory v sociologickém myšlení	14
1.5 Místo sociologie v systému věd	15
1.6 Sociální realita	17
KAPITOLA 2: STRUKTURA A FUNKCE SOCIOLOGIE	20
2.1 Struktura sociologie	21
2.2 Základní sociologické disciplíny	22
2.3 Funkce sociologie	23
2.3.1 Problémy kritické funkce	23
KAPITOLA 3: VÝVOJ SOCIOLOGIE	27
3.1 Vývojové fáze sociologie	28
3.2 Zakladatelé a klasikové sociologie	30
3.3 Současná světová sociologie	36
3.4 Československá (česká) sociologie	37
3.4.1 Soudobí čeští sociologové	38
KAPITOLA 4: SOCIÁLNÍ STRUKTURA	42
4.1 Pojem sociální struktury	43
4.2 Sociální stratifikace	43
4.2.1 Typy sociální stratifikace	44
4.3 Sociální nerovnost	46
4.4 Sociální distance	46
4.5 Sociální vrstvy	47
4.6 Třídy	48
4.7 Sociální status	49
4.8 Práce a profese	49
4.9 Sociální mobilita	50
4.10 Sociální kapitál	51
KAPITOLA 5: SOCIÁLNÍ SKUPINY	55
5.1 Typy sociálních skupin	56
5.2 Další sociální útvary	58
5.3 Sociometrie	59
5.4 Sociální síť	60
5.5 Skupinová dynamika	61
5.6 Skupinový konflikt	61

KAPITOLA 6: SOCIÁLNÍ INSTITUCE	66
6.1 Sociální instituce	67
6.1.1 Organizace	68
6.1.2 Stát	68
6.1.3 Ekonomické instituce	69
6.1.4 Náboženství a církve	69
6.1.5 Vzdělání	70
6.2 Byrokracie	71
6.2.1 Kritika byrokracie	71
KAPITOLA 7: SPOLEČENSKÉ PROCESY	74
7.1 Společenská změna	75
7.2 Evoluce a revoluce	76
7.2.1 Evoluce	76
7.2.2 Revoluce	76
7.3 Modernizace a globalizace	78
7.4 Postmoderní společnost	79
7.4.1 Postindustriální společnost	79
7.4.2 Postmoderna a postmoderní společnost	79
7.4.3 Konec dějin?	79
KAPITOLA 8: SOCIOLOGIE AKTÉRA A JEDNÁNÍ	82
8.1 Osobnost	83
8.2 Socializace	83
8.2.1 Dvě stadia socializace – play versus game	84
8.3 Sociální role	85
8.4 Ritualizace jednání	86
8.5 Symbolická interakce	87
8.6 Rodina	87
8.7 Životní cyklus	88
8.7.1 Osm věků člověka	88
KAPITOLA 9: SOCIÁLNÍ DEVIACE A PATOLOGIE	92
9.1 Pojem sociální deviace	93
9.2 Sociální patologie	93
9.3 Etiketizace	94
9.4 Závažné sociálněpatologické jednání	95
9.5 Sociální kontrola	96
KAPITOLA 10: CHARAKTERISTIKY SOUDOBÉ SPOLEČNOSTI	100
10.1 Současný životní styl	101
10.1.1 Znaky životního stylu	101
10.2 Konzumní společnost	102
10.3 Volný čas	103

10.4	Masová společnost a masová kultura	104
10.4.1	Masová média	105
10.5	Veřejné mínění	106
10.6	Masová komunikace	108
VZOROVÝ ZKOUŠKOVÝ TEST		115
LITERATURA		118
REJSTŘÍK		122
SEZNAM OBRÁZKŮ		
Obrázek 1.3	Sociologická paradigmata	12
Obrázek 1.3.1	Vývojové linie sociologického myšlení	13
Obrázek 1.5	Vztah sociologie k ostatním vědám	15
Obrázek 2.1	Struktura sociologie	21
Obrázek 3.1	Urbagram	29
Obrázek 4.2	Roger S. Lynd a jeho žena Helen	45
Obrázek 4.5	Pyramida světového bohatství	47
Obrázek 4.8	Žebříček prestiže povolání v ČR 2013	50
Obrázek 5.3	Hierarchický sociogram	60
Obrázek 5.4	Sociální síť	61
Obrázek 5.8	Orbitální sociogram kritéria Sympatie+	63
Obrázek 6.1.4	Světová náboženství	70
Obrázek 6.1.4	Historický vývoj křesťanských církví	70
Obrázek 7.2.2	Schéma revoluční změny společnosti	76
Obrázek 7.2.2	Typologie revolucí	77
Obrázek 8.1	Struktura osobnosti podle G. H. Meada	83
Obrázek 8.2	Proces socializace	84
Obrázek 8.7.1	Typy věkové struktury společností	89
Obrázek 9.2	Schéma mechanismů adaptace společnosti na rozpor mezi cíli a prostředky u R. K. Mertona	94
Obrázek 9.3	Možnosti etiketizace	95
Obrázek 10.1	Životní styl generací	102
Obrázek 10.3	Vývoj volnočasových aktivit mládeže v ČR	104
Obrázek 10.4.1	Proměny masmédií	105
Obrázek 10.5	Rozdělení IPP podle preferencí politických stran	107
Obrázek 10.6	Vztahy komunikativních aktů (KA) ve světě	109
Obrázek 10.6.1	Potlačení objektivit v masové společnosti	110
Obrázek 10.6.2	Analyzátor programu (P. F. Lazarsfeld vpravo)	111

Předmluva

Vstávejte, hrabě, čekají vás velké věci!

Auguste Comte

Text, který se vám dostává do rukou, je stručným průvodcem k přednáškám Sociologie I věnovaným úvodu do sociologie. Sociologie je sice poměrně mladá společenská věda, nicméně za dobu své existence dosáhla velkého rozmachu jak do počtu členů vědecké komunity, tak do množství a rozmanitosti myšlenkových směrů a oblastí, jež zkoumá. Cílem studijního textu je poskytnout studentům pomůcku pro lepší orientaci v základech sociologie a jejich vztazích k ostatním společenským vědám. Vzhledem k omezenému rozsahu textu se věnujeme spíše přehledům sociologických témat, bez hlubšího vhledu. Jde o zprostředkování představy o rozsahu sociologie a vývoji jejích zásadních paradigmat. Studijní text je uspořádán ve stejné struktuře jako přednáška Sociologie I, kterou informačně doplňuje a rozšiřuje, ovšem s tím, že některá témata jsou kvůli rozsahu textu vypuštěna. Součástí studijního textu jsou také testové otázky k jednotlivým kapitolám, které slouží k rychlé prověrce nabytých znalostí.

Přeji vám, aby se vám sociologie z tohoto textu dobře studovala, a doufám, že se mi zdaří alespoň v některých z vás čtenářů vzbudit o tento obor zájem.

Mgr. Jirí Boháček, Dr.

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

1

kapitola

Předmět sociologie

1. kapitola

Předmět sociologie

Úvod

V první kapitole se zaměříme na vymezení vědního oboru sociologie v historickém a společenském kontextu. Ozřejmíme si specifickou povahu sociologie a zmapujeme její rozsah.

Cíle kapitoly

Cílem této kapitoly je:

- seznámit se s historickými a společenskými podmínkami vzniku sociologie
- definovat pojem a předmět sociologie
- obeznámit se s hlavními paradigmaty sociologie a spory mezi nimi
- uvést přehled nejdůležitějších sociologických směrů a škol
- ukázat si místo sociologie mezi ostatními vědami

1.1

Historické společenské podmínky vzniku sociologie

Sociologie se začíná objevovat v západní Evropě na přelomu 18. a 19. století. V tomto historickém období se ve společnosti dějí zásadní změny. Společnost na základě ekonomických změn v dělbě práce a výrobním způsobu přechází k novému společenskému řádu. Symbolickým historickým mezníkem je Velká francouzská buržoazní revoluce, která v Evropě odstartovala rozsáhlé společensko-historické změny a zásadně změnila strukturu společnosti její i hodnoty.

Nový kapitalistický společenský řád spolu s ekonomickými změnami přinesl také novou definici svobodného člověka-občana a občanské svobody, které mu na jedné straně poskytovaly dosud upírané možnosti a na straně druhé z něj činily subjekt plně zodpovědný za své jednání. Občané získali možnost projevit svobodnou vůli a účastnit se řízení společnosti, stali se skutečným zdrojem legitimacy a politické moci a mohli se poprvé v dějinách masově účastnit svobodného společenského, politického a samozřejmě ekonomického života.

Rovněž se stále důležitějším stává pojem národa a národní suverenity, pokračují snahy o definici národa a národních zájmů. Svobodní občané mají možnost tvořit sociální skupiny podle svých osobních zájmů a také ji zhusta využívají, čímž se generuje celá řada nových sociálních útvarů a sociálních vztahů uvnitř těchto celků a mezi nimi.

Tradiční struktury společenského vědomí a jsou stále více narušovány novou realitou sociálních vztahů, upadá vliv tradičních církví a jsou vytěšňovány společenské konvence spojené s tradičním náboženským životem.

Rozvoj přírodních věd především techniky a nastupující průmyslová revoluce v 19. století přináší do vědy nové metody – empirii a pozitivismus. Dále transformují strukturu společnosti, objevuje se velká skupina průmyslových dělníků a na druhé straně společenské hierarchie se utváří nová mocenská elita v podobě vlastníků výrobních prostředků kapitálu, jež nahrazuje dosavadní feudální mocenské struktury. V tomto období se společenské vědy začínají zajímat o různé aspekty této nové reality – sociální reality, která se stává předmětem nového vědního oboru – sociologie.

1.2

Pojem předmět sociologie

DEFINICE

Sociologie – z latinského societas = společnost řeckého logos = věda. Sociologie je věda o společnosti, společenských jevech, strukturách procesech a jejich vzájemných vztazích. (Velký sociologický slovník, 1996)

Název sociologie použil poprvé ve svém díle *Kurz pozitivní filozofie* (Comte, 1899) francouzský filozof, zakladatel sociologie Auguste Comte. Název vyplynul ze zaměření nové vědy na společnost a byl vytvořen analogicky k názvům jiných vědních oborů se zdůrazněním zkoumajícího principu oboru s řeckým logos. Sociologie byla v Comtově pojetí definována jako věda pozitivistická, opírající se o studium faktů vytvářející teorie pouze na jejich základě, používající empirické údaje obdobným způsobem, jako to činí přírodní vědy, tedy je zcela prostá metafyzického způsobu myšlení charakteristického pro filozofii či teologii.

Předmět sociologie, tj. sociální realitu, chápe Comte jako myšlenkový konstrukt vytvořený z faktů zjištěných o sociálních jevech, strukturách procesech, který sociologovi umožní předmět zkoumat a vytvářet teorie. S vývojem sociologie se měnila paradigmat sociologie, tedy zásadní myšlenkové přístupy ke zkoumání sociální reality i její samotné definici. V současné době existuje tolik pojetí a směrů sociologie, že je velmi obtížné učinit nějakou všeobjímající definici sociologie. Nicméně, názorová pluralita, která je sociologii od jejího vzniku vlastní, je rozhodně přínosem poznání společnosti.

1.3

Sociologická paradigmat směry

Sociologie se od svého vzniku rozvíjí do mnoha podob, které lze pro přehlednost shrnout do několika paradigmat neboli myšlenkových principů, ovšem toto shrnutí má spíše typologický charakter, nemůže cele postihnout myšlenkovou pestrost sociologických přístupů a jejich přesahů do jiných vědních oborů. Nicméně, pro seznámení se sociologickým myšlením je typologie sociologických paradigmat užitečná. Používáme zde pojem paradigma. Následující definice jej ozřejmí.

DEFINICE

Paradigma – řec. paradigma = vzor ve smyslu idejí jako vzorů empirického světa. Společný vzor vědy určitém období, model, ze kterého vycházejí vnitřně jednotné tradice vědeckého výzkumu. (Velký sociologický slovník, 1996)

Určitou představu o sociologických paradigmatech nám poskytne následující zobrazení. Horizontální osa zachycuje rozdělení paradigmat na škále objektivita–subjektivita. Na jedné straně jsou myšlenkové přístupy analytické a strukturálně-funkcionalistické, které ke studiu sociální reality přistupují z objektivistických pozic, využívají hojně kvantitativní empirické výzkumné metody podpořené statistickými analýzami. Na druhé straně jsou tu paradigmat orientována na interpretaci se subjektivním přístupem ke studiu sociální reality. Sem se řadí interpretativní a konfliktualistická paradigmat.

Vertikální osa představuje škálu systém/struktura (společnosti)–individuum, která rozděluje sociologická paradigmat podle jejich prioritního předmětu zájmu při studiu sociální reality. Analytická i interpretativní paradigmat se spíše zajímají společenské individuum, jedince v sociálním kontextu, zatímco strukturálně-funkcionální a konfliktualistická paradigmat staví do popředí svého zájmu společenské celky.

➤ OBRÁZEK 1.3

Sociologická paradigmat

ANALYTICKÉ	INTERPRETATIVNÍ	individuální
neopozitivismus empirické výzkumy G. C. Homans, t. racionální volby	etnometologie, A. Schütz G. H. Mead, P. Berger, T. Luckmann, hermeneutika (A. Giddens)
R. K. Merton, T. Parsons C. Lévi- Strauss, J. Alexander, N. Luhmann	R. Dahrendorf, L. Coser Neomarxismus, R. Collins
STRUKTURNĚ- FUNKCIONÁLNÍ	KONFLIKTUALISTICKÉ	systémové, strukturální

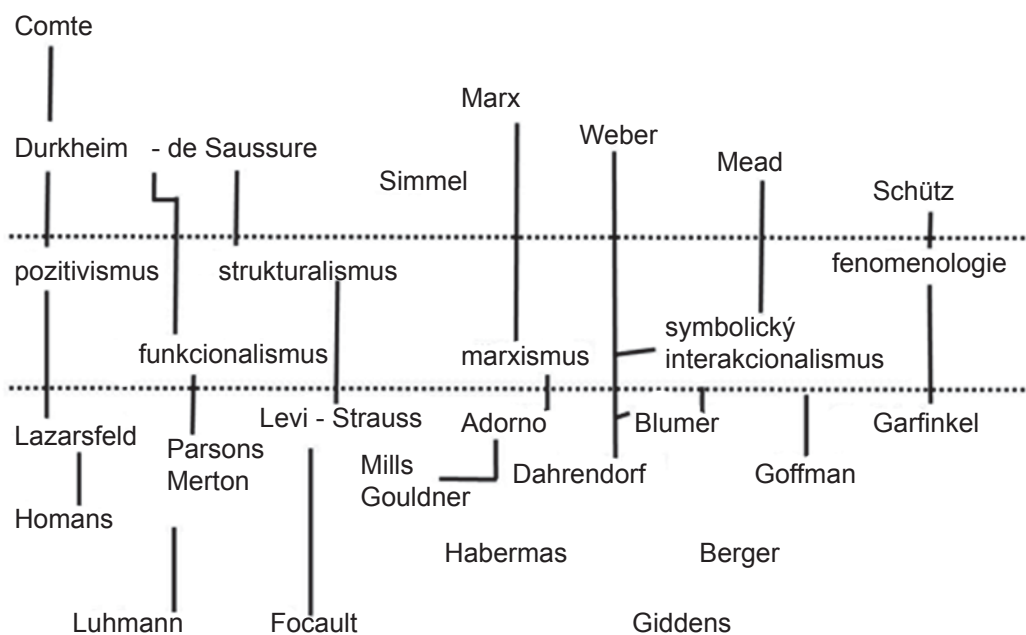
objektivní,
statické, dané

subjektivní,
interpretované

Do rámců sociologických paradigmat spadají sociologické směry či školy, které mají na rozdíl od směrů i určitou institucionální kontinuitu, sjednocující osobnost zakladatele školy a jeho žáků. Přesnými definicemi škol a směrů se zde nebudeme zabývat, spíše se podíváme na vývojové linie jednotlivých myšlenkových tradic reprezentovaných názvy směrů a škol jejich hlavních představitelů. K některým z nich se vrátíme v průběhu dalších témat studijního textu.

➤ OBRÁZEK 1.3.1

Vývojové linie sociologického myšlení

Zdroj: Buriánek, 2001, s. 17

Sociologie byla založena jako věda pozitivistická a silně inspirovaná metodami přírodních věd a empirismem. První pozitivistické sociologické – nebo spíše sociologicky orientované – školy vycházely z poměrně mechanického a deterministického zjednodušujícího pojetí pozitivismu. Jednalo se například o školu bioorganickou, fyziologickou, mechanistickou, evolucionistickou – tedy až po sociální darwinismus, demografický determinismus – malthusianství či geografický determinismus. Tyto školy vesměs hledaly odpovědi na příčiny vývoje a stavu určité společnosti na základě mimosociálních faktorů, které ji formovaly. Zkoumal se vliv přírodního prostředí, podnebí, lokality, biologických a fyzických dispozic členů společnosti na její stav. Bohužel, nejenže tyto zjednodušující přístupy neadekvátně poznávaly sociální realitu, ale také se stávaly v dezinterpretacích základem neblahých ideologií – například rasových, nacionalistických či sociálně darwinistických.

V přímé pozitivistické tradici zakladatele A. Comta pokračoval další ze slavné plejády prvních sociologů, Émile Durkheim, až po neopozitivismus současných sociologů. Poněkud odlišnou myšlenkovou linií reprezentuje funkcionalismus a strukturalismus (zmiňováni jsou společně, jelikož mají stejného duchovního otce, francouzského lingvistu Ferdinanda de Saussura), a v současnosti se opět vyskytují v rámci strukturálně-funkcionálního směru zastoupeného zvučnými jmény francouzského sociálního a kulturního antropologa Clauda Lévi-Strausse, amerických sociologů Roberta K. Mertona a Talcotta Parsonse, který vyvěrá do postmoderních sociologických teorií Foucaulta, v tradici jazykové a komunikačně orientovaných sociologických bádání. Samostatnou myšlenkovou linií sociologického myšlení je nejrozšířenější směr konfliktualistického paradigmatu – marxismus, který se od klasiků vyvíjel přes teoretiky frankfurtské školy až k soudobým neomarxistickým teoretikům.

Symbolický interakcionismus je výrazně spjat se jménem amerického sociologa George H. Meada, ovšem jeho základy lze vysledovat již v díle dalšího z klasiků sociologie, Maxe Webera, v současné době je možné tuto myšlenkovou tradici zaznamenat v díle Anthonyho Giddense, ačkoli u těchto soudobých velikánů lze nalézt pochopitelně inspiraci i z mnoha jiných sociologických myšlenkových proudů, proto je obtížné jednoznačně celé dílo určitého autora zařadit do připravené kategorie. Poslední zobrazenou

linií je svěbytná fenomenologická sociologie tematicky čerpající filozofické fenomenologie a existencialismu (Edmund Husserl, Martin Heidegger), a později se propojující se symbolickým interakcionismem v pracích amerického sociologa Harolda Garfinkela.

1.4

Základní spory v sociologickém myšlení

K pochopení vývoje sociologického myšlení je důležité se zmínit o zásadních sporech, které v sociologii vznikaly a z jejichž střetu se formovaly zásadní myšlenky sociologických směrů a škol.

Spor o realie. Jádrem tohoto sporu je chápání sociální reality. Zakladatel sociologie Auguste Comte zdůrazňoval, že sociální realita je teoretický konstrukt, který umožňuje společnost zkoumat, ale nemá vlastní existenci jako realita přírodní, je to jen označení/jméno společenských jevů, procesů a struktur. Tento přístup nazýváme sociologický **nominalismus**. Naproti tomu Comtův následovník Émile Durkheim sociální realitu chápal jako reálnou, existující entitu, ačkoli jí přiznával odlišný charakter, než má přírodní realita. Durkheim hovořil sociální realitě jako o realitě „sui generis“ neboli realitě „svého druhu“. Tento přístup se nazývá sociologický **realismus**. Nejvýraznější odlišností mezi přírodní a sociální realitou je problém platnosti zákonitostí v těchto realitách. Zatímco přírodní zákony jsou objektivní, nezávislé na člověku a jeho myšlení a jednání, společenské zákony jsou produktem aktivity člověka. (Petrušek, 2000)

Spor o hodnocení. Jádrem tohoto sporu je, zda má sociologie při zkoumání sociální reality hodnotit, tedy zaujímat morální postoje ke zkoumaným sociálním jevům. Na jedné straně tohoto sporu je přísně **nehodnotící přístup** reprezentovaný prací německého sociologa Maxe Webera. Jeho pojetí studia sociální reality se záměrně vyhýbá jakémukoli hodnocení, jelikož hodnocení poškozují objektivitu poznání a zkresluje výsledky. Naproti tomu **hodnotící přístup** reprezentovaný například americkým sociologem Charlesem W. Millsem považuje hodnotící postoj sociologie ke zkoumaným sociálním jevům za nezbytnou součást poznání společnosti, které se nejen nelze zcela vyhnout, ale násilným vylučováním hodnocení z poznávacího procesu se tento proces ochuzuje o důležitou součást vztahu výzkumníka k sociální realitě. Sociolog by měl umět rozlišovat mezi dobrem a zlem. (Petrušek, 2000)

Spor o stranickost. Tento spor měl svou historickou příčinu v rozdělení světa ve 20. století na socialistický Východ a kapitalistický Západ a netýkal se pouze úzce sociologie, ale veškerých společenských věd, přičemž na Východě zasahoval do ostatních věd. Společenské vědy v zemích socialistického Východu pod vlivem marxisticko-leninské ideologické doktríny uplatňovaly stranický přístup, to znamená, že společenské vědy mají především za úkol sloužit progresivním silám ve společnosti reprezentovaným vedoucí silou komunistických stran. Stranění myšlenkám odpovídajícím jedné ideologické doktríně a odmítání všech ostatních jako nevědeckých až společensky škodlivých vedla k postupné degradaci společensko-vědního a sociologického poznání v mnoha socialistických zemích. V západní sociologii byly vždy většinou uplatňovány princip nestrannosti vědy, její nezávislosti na politických ideologiích i mocenských strukturách a pluralita vědeckých teorií.

Spor o pozitivismus. Jádrem tohoto sporu je logika poznání ve společenských vědách. (Adorno, 1993) Na jedné straně tohoto sporu stojí myšlenkový směr nazývaný kritický realismus a jeho nejvýraznější zástupce rakouský filozof Karl R. Popper. (Popper, 1976) Kritický realismus požaduje přísnou pozitivistickou objektivní vědeckou logiku poznání založenou na empirické verifikaci neboli potvrzení hypotéz stanovených ve společenskovědní teorii a zároveň požadavek, aby každá teoretická hypotéza byla zpochybnitelná (falzifikace hypotézy). K odmítnutí teorie postačí, aby se našel jediný empirický fakt, který ji vyvrací, ačkoli ji mnoho jiných faktů potvrdilo. Tím se logika poznání ve společenských vědách vyrovnává s poznáním v přírodních vědách. Naproti tomu myšlenkový směr vyplývající z tzv. duchovněné tradice společenských věd a vyjádřený nejvíce v hermeneutickém přístupu k poznání sociální reality, reprezentovaný současným německým sociologem Jürgenem Habermasem, považuje za nejdůležitější moment poznání celkového smyslu společenského dění a sociálního jednání, a teprve z něho lze usuzovat na významy jednotlivých jevů, procesů, struktur a postojů sociálních aktérů. Hermeneutika pracuje s metodou poznání smyslu pomocí tzv. *předpochopení* sociální reality a upřesňující interpretace na základě tohoto předpochopení. Logika interpretativního hermeneutického přístupu se zakládá na

tom, že smysl sociální reality není objektivní ve smyslu přírodních věd, ale intersubjektivně vytvářený v procesu sociální interakce mezi sociálními aktéry.

1.5

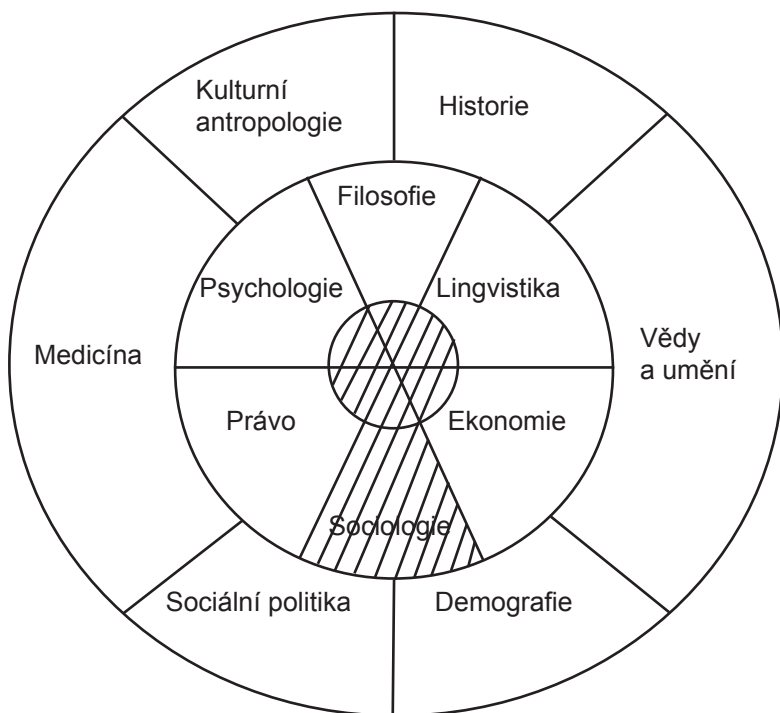
Místo sociologie v systému věd

Sociální vědy se v pozitivistickém pojetí věd podle zakladatele sociologie Augusta Comta (Comte, 1830–1841) řadí za biologii. Comte vychází z toho, že každá další věda v jeho třídění musí používat poznatky vědy předcházející, zatímco předchozí věda poznatky následující vědy nepoužívá. Tak řadí vědy do tohoto pořadí (Comte, 1899):

1. matematika
2. astronomie
3. fyzika
4. chemie
5. biologie
6. sociologie

 OBRÁZEK 1.5

Vztah sociologie k ostatním vědám

Zdroj: Buriánek, 2001, s.9

Sociologie tedy využívá poznatky a také přebírá metody ze všech předcházejících věd. Analogicky lze soudit i o ostatních sociálních vědách užívajících pozitivistický přístup. Ovšem proti tomu je v sociálních vědách rovněž přístup duchovnědný, který vyplývá z filozofie a o empirické poznatky se neopírá ani nevyužívá pozitivistickou metodologii odvozenou z přírodních věd.

Sociologie a přírodní vědy

V Comtově hierarchii věd následuje sociologie za přírodními vědami, konkrétně za biologií, přičemž přírodovědný pozitivismus formoval její základy a projevil se záhy v naturalistických sociologických směrech, které byly charakteristické přijímáním metod i analogií z přírodních věd (sociální darwinismus, sociální biologie, fyzika). Teoretikové naturalistických směrů zdůrazňují, že společenské zákony jsou stejně exaktně prokazatelné jako přírodní zákony.

Sociologie a duchovědy – sociologismus

Duchovědná orientace (Émile Durkheim, Wilhelm Dilthey) naopak odmítá exaktní přírodovědné metody zkoumání sociální reality a rozhodně se staví proti používání analogií mezi přírodní a sociální realitou či jejími zákony. Sociální realita v duchovědné tradici má svébytný charakter, není možné ji chápat analogicky k realitě přírodní a vyžaduje specifické způsoby zkoumání.

Sociologie a filozofie

Sociologie byla definována ve filozofickém díle, v pozitivistické filozofii (Auguste Comte – *Kurz pozitivní filozofie*). Sociologie má ve srovnání s filozofií menší nebo nižší rozsah zkoumaného předmětu, jelikož zkoumá pouze společnost, zatímco předmětem filozofie je univerzum. Sociologie je v zásadě věda nemetafyzická (původně pozitivistická), uplatňující empirický výzkum. Filozofie je ve srovnání se sociologií věda metafyzická.

Sociologie a ekonomie

Ekonomie je historicky starší věda, původně zaměřená zpočátku na mikroekonomickou problematiku, později také na národohospodářství a politickou ekonomii (anglická škola – Adam Smith, David Ricardo). Sociologie se zabývá jinou stránkou sociální reality – sociálními vztahy obecně, zatímco ekonomie se zabývá výrobními vztahy a vztahy na trhu. Sociologie a ekonomie, zvláště pak politická ekonomie, mají v dílech klasiků mnoho styčných ploch a společných východisek i závěrů. Vezměme jen za příklad díla zakladatelů významných sociologických směrů a zároveň významných ekonomů Karla Marxe a Maxe Webera.

Sociologie a ekonomie navzájem využívají poznatky obou věd, teorie i empirická data a sdílejí i mnohé metody zkoumání. Například výzkum trhu je rozšířenou aplikací obou zmíněných disciplín.

Sociologie a politologie

Politologie je mladší věda než sociologie, původně zaměřená spíše na politický zeměpis, mezinárodní vztahy, dějiny politiky, později také na politické teorie, problematiku státu, politických stran atd. Politologie se orientuje především na problematiku soužití lidí v rámci politických struktur s politickými institucemi.

Sociologie a politologie navzájem využívají své poznatky a metody zkoumání – například empirické ve formě výzkumu veřejného mínění. Interdisciplinárním oborem je kupříkladu sociologie politiky.

Sociologie a psychologie

Psychologie je starší věda (Auguste Comte ji však za samostatnou vědu nepovažuje). S psychologií se sociologie prolíná nejvíce ze všech jmenovaných věd – psychologizující směry v sociologii, sociální psychologie atd. Sociologie a psychologie sdílejí mnoho metod – konstrukce dotazníků, způsoby získávání empirických dat, škálování, statistická analýza ad. Také personálně jsou sociologie a psychologie těsně propojeny. Mnozí psychologové se zabývají sociologií, a naopak.

Sociologie a lingvistika

U kořenů strukturalismu, významného sociologického paradigmatu, stojí francouzský lingvista Ferdinand de Saussure. Struktury a funkce jazyka, jako sociálního fenoménu par excellence, byly tradičně v sociologii zkoumány z různých úhlů pohledu a sociologie se stýkala s lingvistikou nejen tematicky, ale především metodologicky. Připomínáme zde jak samostatnou oblast sociolingvistiky, která se zabývá jazykovými projevy různých sociálních skupin, důležitost studia jazykových struktur v kulturní a sociální antropologii (Claude Lévi-Strauss), tak oblibu textové lingvistiky zvláště v sociologických a filozofických dílech postmoderního období (Jacques Derrida, Michel Foucault, Jean-François Lyotard, Jean Baudrillard, Mircea Eliade, Elias Canetti).

1.6

Sociální realita

DEFINICE

Sociální realita je vymezena jako protipól přírodní reality, protože je vytvářena lidmi a nemůže existovat jinak než prostřednictvím jejich každodenní činnosti. (Velký sociologický slovník, 1996)

Abychom mohli přistoupit k problematice metodologie společenských věd, je třeba se nejprve seznámit s předmětem, který sociální vědy zkoumají. Tímto objektem je sociální realita.

K pojetí sociální reality se vážou následující problémy: Jak existují sociální danosti? Na rozdíl od daností přírodní reality, které nezávisí na lidské činnosti, jsou danosti sociální reality vytvářeny lidskou činností i přírodní realitou. Takovou koncepci sociální reality uvádí Émile Durkheim – **sociologismus** (Durkheim, 1969). Ukazuje, že lidské jednání je způsobeno normativními tlaky. Tyto tlaky nemusí být přímo spjaty s jednajícími lidmi. Výtvoři jednání lidí mohou žít vlastním životem, ba dokonce působit i proti zájmům svých tvůrců. Příkladem může být stát, byrokracie, které se z prostředků změnily v samoučelné instituce. Důležitým problémem, který se takto vytváří v sociální realitě, je odcizení.

Dalším problémem sociální reality, přímo souvisejícím s naším tématem metodologie sociálních věd, je problém epistemologický neboli gnozeologický. Poznání sociální reality vzhledem k jejímu odlišnému charakteru od přírodních věd musí být prováděno jiným způsobem. Zásadní otázkou je objektivita vědeckého poznání a jeho exaktnost, která je nezbytná pro poznání v přírodních vědách. Sociální realita však není nezávislá na subjektu poznání – badateli – ani na jednotlivých osobách. Badatel zkoumá nikoli přírodní objekty, ale významy, které jim lidé přisuzují; může tedy činit překlad z jazyka, kterým hovoří lidé ve zkoumané sociální realitě, do jazyka vědeckého. Ovšem zde narážíme na problém přesnosti překladu, ztráty významu a společenské podmíněnosti jazyka. Pokud badatel bude popisovat sociální realitu jazykem aktérů, může ohrozit exaktnost výpovědi. Problém, který je spjat s osobou badatele a jeho místa v sociální realitě, se například týká hodnocení sociální reality. I badatel je součástí nějaké sociální struktury, sociální skupiny, třídy atd. a má odpovídající sociální zkušenost. Tato zkušenost se jen obtížně překonává při interpretaci sociální reality, především pokud se badatel pokouší o její hodnocení. Sociální realita je ze své podstaty nikoli objektivní, ale **intersubjektivní**. Její existence je výsledkem jednání lidí a její významy jsou systémy konvencí, kterým lidé přisuzují dohodnuté významy. Takto funguje například jazyk jako součást sociální reality. Významy slov neexistují objektivně, jsou výsledkem konsenzu a s časem se proměňují.

Posledním závažným problémem týkajícím se sociální reality je problém sociální intervence a změny. Karl Marx se k tomuto problému přihlásil v *Tezích o Feuerbachovi*. V 11. tezi píše: „*Filozofové svět jen různě vykládali, jde však o to jej změnit.*“ (Marx, 1958, s. 321–332) Na rozdíl od přírodních věd, kde badatel stojí mimo objekt vědy a jeho úkolem je poznávat přírodu, sociální vědec stojí uvnitř sociální reality a může své poznání použít k změnám sociální reality. Příkladem takových zásahů je sociální inženýrství a může vést i k velmi závažným společenským důsledkům.

Shrnutí kapitoly

kapitole jsme se/si:

- seznámili s historickými a společenskými podmínkami vzniku sociologie
- definovali pojem a předmět sociologie
- obeznámili s hlavními paradigmaty sociologie a spory mezi nimi
- ukázali přehled nejdůležitějších sociologických směrů a škol
- vymezili místo sociologie mezi ostatními vědami

Klíčová slova

falzifikace hypotézy

fenomenologie

hermeneutika

kritický realismus

marxismus

nominalismus

paradigma

pozitivismus

realismus

sociální realita

sociologismus

strukturní funkcionalismus

Odpovědi ke cvičením

- 1. Kdo poprvé použil pojem sociologie?**
 - a) Émile Durkheim
 - b) Karl Marx
 - c) Max Weber
 - d) Auguste Comte
- 2. Sociální realita je:**
 - a) stejná jako přírodní realita
 - b) působí v ní jak přírodní vlivy, tak sociální vlivy
 - c) působí v ní pouze sociální vlivy
 - d) pouze předmětem zkoumání sociologie
- 3. Co je to paradigma?**
 - a) přijaté příklady z aktuální vědecké praxe, příklady, které zahrnují zákony, teorii, aplikace a instrumentaci, charakteristické pro určité období
 - b) soubor teorií pojící se výrazně k vědecké osobnosti a jeho žákům
 - c) systém metodologických přístupů
 - d) způsob myšlení charakteristický pro společenskou vědu kdykoli
- 4. Jaké sociologické směry náležejí k objektivistickým paradigmatům?**
 - a) symbolický interakcionismus
 - b) pozitivismus
 - c) strukturní funkcionalismus
 - d) fenomenologie

Řešení k otázkám s možností výběru odpovědi

Správné odpovědi: 1d; 2b; 3a; 4b, c

2

kapitola

Struktura a funkce sociologie

2. kapitola

Struktura a funkce sociologie

Úvod

V této kapitole se zaměříme na strukturu sociologie jako vědního oboru a její funkce, abychom si uvědomili rozsah sociologie.

Cíle kapitoly

Cílem této kapitoly je:

- seznámit se se strukturou sociologie
- projít si jednotlivé sociologické disciplíny
- zabývat se funkcemi sociologie
- probrat problémy kritické funkce sociologie